

הרב ד"ר מאיר גרוזמן

הקהל ומעמד הר סיני

ראשי פרקים

- א. כימי צאתך מארץ מצרים
- ב. החצוצרות בהקהל

א. כימי צאתך מארץ מצרים

סמוך לפטירתו ציוה משה את בני ישראל על מצות הקהל, וכך נאמר בדברים לא, י-יב:

מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות. בבוא כל ישראל לראות את פני ה' אלוקיך במקום אשר יבחר, תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם. הקהל את העם, האנשים והנשים והטף וגרד אשר בשעריך, למען ישמעו ולמען ילמדו, ויראו את ה' א-לוהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת.

בניגוד למצוות אחרות, שטעמיהן סתומים, וחכמים שלאורך כל הדורות ניסו להסבירן, לנמקן ולהטעימן – גלוי ומפורש טעמה של מצוה זו בתוך הפרשה עצמה: "למען ישמעו ולמען ויראו את ה' א-לוהיכם..." אך מדוע יש צורך לאסוף את כל העם אל "המקום אשר יבחר ה'", דהיינו: לירושלים, כדי להשיג מטרה זו? כלום אין דרכים אחרות, טובות יותר, המאפשרות להקנות לעם "יראת אלוקים"? ומדוע חוייבו גם הנשים והטף להשתתף בהתקהלות זו, על אף שהם פטורים ממצות העליה לרגל?

כדי להבין את מצות הקהל נראה להציע, לראות במצוה זו מעין חזרה, או מוטב לומר: תזכורת, למעמד הר-סיני. הקב"ה רצה לשמר בלב העם לדורי דורות את המחזה הכביר וההסטורי של מעמד זה, את המסר שהועבר בו לעם

* על המועדים, תל אביב, הוצאת המחבר, תשנ"ד עמ' 80-86.

הקהל ומעמד הר סיני

ואת יראת ה', שנתהוותה ממנו. כדי לאפשר שמעמד מעין זה יחזור על עצמו – יש ליצור תנאים דומים, טכסים זהים, ואולי גם התגלות חדשה. רק במציאותם של אלה תתאפשר חזרה אמיתית למעמד ההוא, אך מכיון שדברים אלה, מסיבות מובנות, אינם בנמצא, שהרי לא יעלה על הדעת, שבכל דור יתגלה ה' מחדש בקולות, בברקים, בענן כבד, בעשן, בקול שופר ובעיקר באש, לפיכך נצטוונו על מצות הקהל זו שבאה כאמור להזכיר את המעמד הגדול ההוא ולתת לו מודעות מחודשת. בקיצור, לקיים בצורה מעשית כלשהי את הצו: "רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייד והודעתם לבניך ולבני בניך. יום אשר עמדת לפני ה' אלקיך בחורב" (דברים ד, ט-י).

והנה, כאשר פרעה הורה למשה לפני מכת הארבה: "לכו עבדו את ה' אלוקיכם", ושאל: "מי ומי ההולכים?" השיב לו משה: "בנערינו ובזקנינו נלך, בבנינו ובבנותנו, בצאננו ובבקרנו נלך" (שמות י, ח-ט). תן דעתך: שלוש מתוך שש הקבוצות שמשה העלה כאן, הינן קבוצות נוער. פרעה, כידוע, לא ניאות. הוא הגיב: "יהי כן ה' עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם, ראו כי רעה נגד פניכם. לא כן, לכו נא הגברים ועבדו את ה', כי אותה אתם מבקשים" (שם י-יא). אך תשובה זו נדחתה, כי קבלת התורה ועבודת ה' אינן ענין לזקנים, לשישיים או למבוגרים. ללא שיתופו של הדור הצעיר לא יהיה המשך לקיומו של העם. משה ויתר, אפוא, על היציאה, ובני ישראל נותרו במצרים, עד שפרעה איפשר גם את יציאת הדור הצעיר. איך אמר לבסוף? "קומו צאו מתוך עמי, גם אתם גם בני ישראל, ולכו עבדו את ה' כדברכם". (שם, יב, לא).

ואכן כאשר בני ישראל חונים במדבר סיני מול ההר וממתינים להתגלות ה' נאמר: "ויוצא משה את העם לקראת האלוקים מן המחנה ויציבו בתחתית ההר" (שמות יט, יז). הוצאה זו לא כללה רק את הזקנים, או את המבוגרים; היא כללה את כל העם: גברים, נשים וטף – ללא כל הבדל; לפיכך, כאשר משה מצווה על מעמד הקהל, שהוא, כאמור תזכורת למעמד הר-סיני, הוא מצוה לשתף בו את כולם: "הקהל את העם, האנשים, הנשים והטף, וגרד אשר בשעריך" – אף כאן ללא כל הבדל, כי קבלת התורה היא ענין לכולם – לדור הצעיר, לא פחות ואולי אפילו יותר, מאשר לדור המבוגר. כדברי הרמב"ם באיגרת תימן:

זכרו מעמד הר סיני, וציוונו הקב"ה לזכור תמיד, וגם הזהירנו

הרב ד"ר מאיר גרוזמן

מלשכחו, וציוונו ללמד אותו לבנינו כדי שיגדלו על תלמודו... וראוי לכם אחינו, שתגדלו בניכם על המעמד ההוא הגדול ותספרו בתוך קהל ועדה גדולתו והדורו, שהוא עמוד, שהאמונה סובבת עליו והטענה המביאה לידי האמת. (הוצאת מוסד הרב קוק עמ' קלא).

זאת ועוד. למעמד הר-סיני היתה מטרה ברורה: ללמד ליראה את ה' כדי לשמור ולעשות את מצוותיו. משה מספר על כך מאוחר יותר בנאומיו האחרונים, שהשמעו לפני פטירתו, ואומר: "באמור ה' אלי הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים אשר הם חיים על האדמה ואת בניהם ילמדון" (דברים ד, ז). ובדברי תשובתו לעם, שנאמרו בעת מתן תורה, כאשר העם תבע: "דבר אתה עמנו ונשמעה, ואל ידבר עמנו אלוקים פן נמות" - אומר משה: "אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלוקים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו" (שמות כ, טז-יז). וקביעה זו חוזרת ומושמעת פעם נוספת, כשהוא חוזר ומשמיע את "הדברות האחרונות" ומתאר את אשר התרחש בעת נתינתם. העם אמר: "קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלוקינו, ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלוקינו אליך ושמענו ועשינו" (דברים ה, כד), ואילו ה' השיב להם: "שמעתי את כל דברי העם הזה אשר דברו אליך, היטיבו כל אשר דברו. מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי ולשמור את כל מצוותי כל הימים" (שם). הציפיה היתה, אפוא, שיראה זו, שהושגה זה עתה בעת מתן תורה, תיוותר בקרב העם כל הימים, לנצח, לעולמים, ותביא לשמירת המצוות. כלשונו של הרמב"ן בפירושו לדברים ד, י:

כי ה' עשה המעמד ההוא, כדי שתלמדו ליראה אותו כל הימים ואת בניכם תלמדון לדורות עולם. אם כן עשו אותם ככה ואל תשכחו אותם.

עתה באה מצות הקהל ומסייעת להוראה זו. אף היא, כמעמד הר סיני, נועדה למטרות אלו: "הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למאן ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' א-לוהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת" (דברים לא, יב).

הקהל ומעמד הר סיני

אם נוסיף לכך את העובדה, שלצורך מעמד הר-סיני השתמש ה' במילים: **"הקהל לי את העם"** (דברים ד, י), ומשה בדברו על מצות הקהל, השתמש בדיוק באותן המילים: **"הקהל את העם"** – נסיק, כי אכן מצות הקהל, משמשת **"הדרן"** למעמד הר-סיני ובאה להזכיר מחדש את המטרות ההן.

דברים אלה מתאשרים מדבריו של הרמב"ם על מצות הקהל. בין השאר הוא פוסק בהל' חגיגה ג, ו:

וגרים שאינם מכירים חייבין להכין לבם ולהקשיב אזנם, לשמוע באימה ויראה וגילה ברעדה, **כיום שניתנה בו בסיני**. אפילו חכמים גדולים, שידועים כל התורה כולה חייבים לשמוע בכוונה גדולה יתירה, ומי שאינו יכול לשמוע מכווין ליבו לקריאה זו, שלא קבע הכתוב אלא לחזק דת האמת, ויראה עצמו **כאילו עתה נצטוה בה ומפי הגבורה שומעה**.

הוא אשר אמרנו: מצות הקהל מהווה חזרה, או יותר נכון: תזכורת, למעמד הר-סיני. לפיכך נפסקה ההלכה ברמב"ם, שהקריאה הנקראת בתורה בעת ההקהל, וכן גם הברכות המתלוות לה, תהיינה בלשון הקודש דוקא. **"שנאמר: 'תקרא את התורה הזאת' – בלשונה, ואף על פי שיש שם לועזית" (שם, ה)**. לאור הנאמר ניתן להוסיף, כי בנוסף לדרשה הנדרשת מן הפסוק: **"את התורה הזאת" שולט כאן גם הרעיון הכללי: לשמר בעת טקס מצות הקהל את הצורה המקורית של מתן תורה: מה התם בלשון הקודש – אף הכא בלשון הקודש**.

ב. החצוצרות בהקהל

עתה ניתן גם להציג את פשר השימוש ההמוני בחצוצרות בעת קיום מצות **"הקהל"**. בתוספתא סוטה פ"ז מט"ו (וליברמן) מסופר:

אותו היום (שקיימו בו מצות הקהל) כהנים עומדים בגדרים ובפרצות, וחצוצרות של זהב בידיהם, תוקעין ומריעין ותוקעין. כל כהן, שאין בידו חצוצרות, אומרים: דומה זה שאין כהן הוא. שכר גדול היה ליושבי ירושלים, שמשכירין חצוצרות בדינר זהב.

במקור זה לא מוצגת הסיבה לתקיעות אלו, אולם הרמב"ם מנמק (שם), ש"תוקעין בחצוצרות בכל ירושלים כדי להקהיל את העם". נימוק זה יש לו על מה שיתבסס, שהרי בתורה נאמר על החצוצרות, שאותן נצטווה משה

לעשות, שמטרתן: **"למקרא העדה** ולמסע את המחנות" (במדבר י, ב), ועוד נאמר שם: **"ובני אהרן הכהנים** יתקעו בחצוצרות, והיו לכם לחוקת עולם לדורותיכם", אך קשה להניח, כי זו היתה המטרה היחידה והבלעדית. לו היתה זו המטרה – די היה בקבוצה קטנה של תוקעים, שיסובבו בעיר ויקהילו את העם. האמנם היה צורך, שכל כהן וכהן יצטייד בכלי-נשיפה זה, עד כדי התפתחותו של מסחר משגשג (ואולי "שחור") בהשכרת חצוצרות? עלינו לחפש, אפוא, מטרה נוספת לשימוש המוני זה בחצוצרות.

בתנ"ך מסופר, כי השימוש בחצוצרות היה נפוץ באירועים שונים: **בעת הכרזה:** "תקעו שופר בגבעה, **חצוצרה** ברמה... אפרים לשמה יהיה" (הושע ה, ח); **בעת מלחמה:** "ויפנו יהודה והנה להם המלחמה פנים ואחור, ויצעקו לה' והכהנים מחצצרים **בחצוצרות**" (דברי הימים ב יג, יד); **בעת טקס השבעה:** "וישבעו לה' בקול גדול ובתרועה **ובחצוצרות** ובשופרות – וישמחו כל יהודה על השבעה" (שם טו, יד-טו); **בעת שמחה:** "לשוב אל ירושלים בשמחה... ויבואו ירושלים בנבלים ובכנורות **ובחצוצרות** אל בית ה'" (שם כ, כז-כח); **בעת הקרבת העולה:** "ובעת החל העולה החל שיר ה' **והחצוצרות**" (שם כט, כז); אך במיוחד **כדי להלל לה'**, לפארו, לרוממו לעשות לו שם, ומטרה זו באה לידי ביטוי מיוחד בימי הבית השני: "ויסדו הבונים את היכל ה', ויעמידו הכהנים מלבושים **בחצוצרות** והלויים בני אסף במצלתיים להלל את ה'" (עזרא ג, י, וראה עוד: מלכים ב יא, יג, ודברי הימים ב ז, ג ויג). כלום לא יהיה זה נכון, לאור זאת, להניח, כי השימוש ההמוני בחצוצרות בעת קיום מצות "הקהל" נועד להלל את ה', לפארו ולרוממו, ואולי גם ליצור אוירת חרדה מצד אחד, ואוירת שמחה מצד שני, כדי לתת צביון מיוחד למעמד זה? שהרי ככלות הכל מדובר במעמד של מתן-תורה.

אם נוסיף לכך את הידוע לנו מטקס חנוכת בית המקדש בימי שלמה, אפשר שתחול בהסברתנו בהירות נוספת להשוואת מצות הקהל למעמד הר-סיני. בדברי הימים ב ה, יג מסופר: "ויהי כאחד למחצצרים ולמשוררים, להשמיע קול אחד, להלל ולהודות לה', וכהרים קול בחצוצרות ובמצלתיים ובכלי השיר ובהלל לה' כי טוב, כי לעולם חסדו, והבית **מלא ענן** בית ה'". אין להניח, שהשימוש בחצוצרות – הוא שגרם לירידת הענן לתוך בית ה', כאילו היו לכלי נגינה אלה כוחות מיסטיים, שבעזרתם ניתן להניע את אמות הסיפים. אך עובדה זו של שימוש בחצוצרות בעת שהבית מתמלא ענן, ובשים לב לעובדה,

הקהל ומעמד הר סיני

שגם במעמד סיני שכן ענן כבוד על ההר, בעת שקול השופר היה חזק מאד - יכולה לסייע להנחה, שהשימוש בחצוצרות בעת קיום מצות הקהל באה לשוות למעמד זה משהו, שיש בו כדי להזכיר את ירידת השכינה להר-סיני ולמקדש.

ודאי, מעמד אחד כזה, הנערך פעם בשבע שנים, אין בכוחו להקנות לעם את יראת ה' על כל משמעויותיה, כפי שזה התרחש במעמד הר-סיני. ההלם שליווה את התגלות ה' על ההר - חרת בעם רושם עמוק, שנשאר לאורך כל הדורות. בהעדר תופעות מרכזיות אלו ממצות הקהל ניטל ממנה כוחה הגדול, וודאי שאין לדבר על הלם, על רושם נצחי, או על מהפך מהותי, אך יש בכוח מעמד זה, המתקיים במסגרת המונית בראשותם של המלך והכהנים, כדי לעורר את העם ללימוד התורה וליראת ה', ולהביא אותם למודעות בנושאים אלה. הזרימה הגדולה של האנשים אל אתר המעמד, ההתקהלות ההמונית, וגוש האנשים הענק - העומד ומאזין לקריאת פרשיות נבחרות מספר דברים, המדגישות את הצורך ללכת אחר אלוקים, לירא מפניו, לעבוד אותו ולקיים את מצוותיו - עושים את שלהם ומשפיעים על תודעת העם בכלל ועל הכרתו של האיש "הקטן" בפרט.

במוצאי שנת השמיטה, בחג האסיף, כאשר ההמונים פנויים ממלאכה חקלאית ויכולים להגיע בהמוניהם אל המקום אשר יבחר ה' ללא דאגה, ומבלי להיות נתון תחת לחץ של זמן ועבודה - הוא הזמן הנאות לקיים בו טקס מסוג זה. אם היה טקס זה מתקיים בכל שנה, היו משתתפים בו מעטים, והוא היה הופך לנדוש ולחסר ענין.

ואלו דבריו של רבי דוד צבי הופמן ז"ל בדברים שם:

ועכשיו עם גמר שנת השמיטה, ששבתו שנה שלימה מעבודת קרקע לכבודו של ה', ולא זרעו ולא קצרו, נתחייבו כל ישראל אנשים נשים וטף לבוא לפני השי"ת, להודות לו שנתן להם פרנסתם אף בשנה זאת אשר אין בה חריש וקציר, לקבל עליהם שוב את התורה כמו שקבלו אז במדבר, ולהבטיח בזה, שהם מוכנים להקדיש את חייהם לעבודתו ית"ש בכל זמן ובכל מצב.